

10. Євнух М.Б. Питання християнського виховання дітей і молоді в історії педагогіки / М.Б. Євнух, Т.Д. Тхоржевська // Заповідь нову даю вам: “Любіть один одного” (Іоан, 13-14) : матер. Всеукр. християнської Асамблеї. – К., 1998. – С. 34–38.
11. Тхоржевська Т.Д. Православне виховання в історії педагогіки України : монографія / Т.Д. Тхоржевська. – К. : Купріянова, 2005. – 411 с.
12. Тхоржевська Т.Д. Розвиток теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в історії педагогіки України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Т.Д. Тхоржевська. – К., 2005. – 493 с.
13. Вишневський О. Релігія і деякі проблеми релігійного виховання в школах / О. Вишневський // Рідна школа. – 1999. – № 4. – С. 3–7.
14. Ильин И.А. Путь духовного обновления / И.А. Ильин. – М. : АСТ, 2003. – 366 с.
15. Янів В. Релігійність українців з етнопсихологічного погляду / В. Янів // Основа. – 1998. – № 30. – С. 154–162.
16. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних вимірах / Я. Ярема // Перший педагогічний конгрес у Львові (1935) : тези, висловлювання, ідеї (до 70-річчя з часу проведення). – Л. : ЛНУ, 2005. – С. 17–18.
17. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – Т. I. – 192 с.
18. Ващенко Г.Г. Виховання волі і характеру : підручник для педагогів / Г.Г. Ващенко. – К. : Школяр, 1999. – 385 с.
19. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / О.В. Сухомлинська // Цінності християнської культури як фактор морально-естетичного формування особистості. – К., 2002. – 253 с.
20. Путківська Т. Патріотизм у системі морально-духовних цінностей сучасного школяра / Т. Путківська // Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах : матер. звітної наук.-практ. конф. – К., 1999. – С. 20–25.
21. Пролеев С. Духовность и бытие человека / С. Пролеев // Вопросы философии. – 1996. – № 2. – С. 17–21.

ПРИХОДЬКО Г.І.

**ОРИГІНАЛЬНА СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ А.Г. ГОТАЛОВА-ГОТЛІБА
(ПОЧАТОК ХХ ст.)**

Фізичне виховання учнівської молоді є невід’ємною складовою середньої освіти України. Але в умовах сьогодення, коли здоров’я підростаючого покоління потребує дуже серйозної уваги, ця система не здатна задовольнити вимоги суспільства та потребує суттєвого вдосконалення. Чис-

ленні кроки з боку держави стабілізувати ситуацію та вивести процес фізичного виховання учнівської молоді на еволюційний шлях розвитку не дають бажаного результату. У цих умовах особливої актуальності набуває пошук путей і засобів, здатних вивести систему фізичного виховання учнівської молоді з кризового становища та надати їй розвитку необхідного динамізму.

Проблема вдосконалення системи фізичного виховання школярів привертає увагу багатьох українських учених різних галузей знань (Г. Апанасенко, В. Горащук, О. Дубогай, Т. Круцевич, О. Куц, Т. Ротерс, Л. Сущенко та ін.). Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є звернення до прогресивних надбань минулого, їх осмислення та адаптація до реалій сьогодення української школи. Різні аспекти фізичного виховання учнівської молоді в історичній ретроспективі стали предметом дослідження Я. Боднара, А. Бондар, В. Вербицького та ін. Деякі наукові праці присвячені вивченню спадщини педагогів, які розвивали ідеї створення національної системи фізичного виховання, а саме: І. Боберського (Я. Боднар, О. Вацеба, Р. Мелех, А. Сова та ін.), Т. Франка, Г. Ващенко (А. Бондар), В. Петріва (О. Вацеба). Але досі в цій системі знань залишається забагато питань, які потребують глибокого вивчення з метою творчого використання сьогодні.

Мета статті – на підставі вивчення публікацій поч. ХХ ст. проаналізувати оригінальну систему фізичного виховання учнівської молоді А.Г. Готалова-Готліба, створену та реалізовану в Ялтинській Олександрівській гімназії в дореволюційний період.

Одним з яскравих прикладів прогресивних починань у галузі організації фізичного виховання в середній школі є досвід Ялтинської Олександрівської гімназії – середнього навчального закладу, широко відомого на рубежі ХІХ–ХХ ст., як в Україні, так і в Російській імперії. З гімназією пов'язані імена таких відомих постатей, як: А.П. Чехов (член опікунської ради), письменник С.Я. Маршак і композитор Н.І. Харито (учні гімназії), дружина М. Горького К.П. Пешкова (вчителька гімназії) тощо.

Ініціатором інновацій щодо фізичного виховання учнів був директор гімназії Артемій Григорович Готалов-Готліб (1866–1960), який керував закладом з жовтня 1903 р. до вересня 1908 р., в наступні роки – відомий і авторитетний український історик педагогіки, який жив і працював у м. Одесі до 1960 р. [4, с. 303–307]. Дослідження показало, що Ялтинська Олександрівська гімназія поч. ХХ ст. є взірцем того, як оптимальне використання ентузіазму керівника закладу, регіональних умов, особливостей учнівського контингенту, підбору вчительських кадрів і педагогічних інновацій дало змогу організувати в умовах школи зразок цілісної системи фізичного виховання учнівської молоді.

Досвід організації фізичного виховання в Ялтинській Олександрівській гімназії, як і успіх ялтинських гімназистів на V Усесокільському зльоті, що проходив у м. Празі (1907 р.), широко висвітлювався в російській пресі, зокрема в педагогічному журналі “Російська школа” [3], що стало почат-

ком жвавого листування між директором гімназії А.Г. Готаловим-Готлібом і попечителями навчальних округів, керівниками навчальних закладів, педагогами, лікарями, командирами військових частин. Автори листів зверталися по поради та практичні рекомендації, відвідували гімназію для безпосереднього вивчення новаторського досвіду організації фізичного виховання гімназистів. Крім того, цю статтю було перекладено чеською мовою й опубліковано в журналі “Sokol” (1909 р., № 10–11).

Характеризуючи досвід гімназії, слід звернути увагу на особливості її учнівського контингенту. Порівняно з іншими середніми навчальними закладами тут навчалася велика кількість іногородніх дітей з ослабленим здоров'ям, зокрема тих, які страждали початковою формою туберкульозу та приїхали до Криму з метою реабілітації захворювання. Контингент учнів був непостійним, особливо це стосувалося старшокласників, які прибули в Ялту на один-три роки. Популярність гімназії поширювалася всією країною, завдяки чому чисельність учнів постійно зростала: в 1903 р. вона становила 260 осіб, а вже в 1908 р. – 400 осіб. Крім того, у 1905 р., після відкриття при гімназії санаторного пансіону для фізично ослаблених і хворобливих дітей, відсоток учнів цієї категорії збільшився.

З огляду на це, А.Г. Готалов-Готліб поставив за мету створити в школі умови, найбільш сприятливі для зміцнення здоров'я та фізичного розвитку дітей без шкоди для навчально-виховного процесу в цілому. Слід зазначити, що місце розташування гімназії – курортний регіон, морське узбережжя південного берега Криму – багато в чому сприяло тому, що учні практично цілий рік мали можливість займатися фізичними вправами на свіжому повітрі. Крім того, заклад знаходився в прекрасному, для того часу, будинку з гарними гігієнічними умовами, – достатком світла та повітря, раціональним розташуванням класних кабінетів, – і належало до кращих шкільних будинків Росії (зараз у цьому приміщенні знаходиться інститут “Магарач”. – *Г.П.*).

Слід відзначити, що, на відміну від більшості шкільних закладів того часу, у Ялтинській гімназії було створено гарні умови для занять фізичними вправами. По-перше, з моменту відкриття заклад мав у своєму розпорядженні невеликий відкритий ігровий майданчик. По-друге, за ініціативою А.Г. Готалова-Готліба в 1903 р. силами учнів і педагогічного колективу був підготовлений та обладнаний другий майданчик більшої площі. Причому з огляду на рельєф гористої місцевості юним “будівельникам” довелося тривалий час засипати цю територію привозною землею, вирівнюючи ухил. По-третє, до цього часу в гімназії не було гімнастичного залу, тому для занять фізичними вправами директор дозволив використати актовий зал. У гарну погоду заняття гімнастиком завжди проходили на вулиці, у негоду – у залі. З метою обладнання залу та майданчиків для занять фізичними вправами за кошти спеціального фонду гімназії в Празі було придбано та доставлено дорогі гімнастичні прилади. Істотну допомогу своїми

внесками зробили благодійники, а також самі гімназисти: значна частина інвентарю була зроблена руками саме учнів у столярній майстерні школи.

На наш погляд, варто звернути увагу й на форму одягу, у якій гімназисти поч. ХХ ст. займалися фізичними вправами. Спеціально для занять на кошти учнів у м. Празі закупилися гімнастичні костюми, що склалися з фуфайки з відкритими руками й шиєю, синіх трико зі штрипками, вузького поясу й м'яких туфель. Незважаючи на вимогу гімназії про обов'язковість для занять тільки спеціального взуття, практично всі учні придбали повний гімнастичний костюм. Для зберігання одягу та взуття учнів, а також спортивного інвентарю в гімназії було відведено спеціальне приміщення.

Своєрідно, на наш погляд, А.Г. Готалов-Готліб підійшов до вирішення кадрового питання. Протягом перших років, змінюючи один одного, у гімназії вчителями гімнастики працювали молоді вчителі, що мали, за оцінкою А.Г. Готалова-Готліба, “поверхове уявлення про предмет викладання”, результатом “педагогічної діяльності” яких було небажання учнів відвідувати уроки гімнастики та при будь-якій можливості відхилятися від них. Після тривалих пошуків у 1905 р. директор гімназії запросив на роботу авторитетного члена сокільського товариства (ім'я не встановлене. – *Г.П.*), який мав високий рівень теоретичної та практичної підготовки як із сокільської гімнастики, так і з інших гімнастичних методик, деяких видів спорту, рухливих ігор. Характеризуючи особистість учителя, Артемій Григорович писав: “Якщо приєднати сюди те, що це – людина квітучого здоров'я, середнього віку, дуже рухлива, високих моральних якостей, незвичайно сумлінний працівник, любить дітей і вміє вселити їм інтерес до гімнастики, то вийде характеристика нового викладача” [1, с. 6].

Слід відзначити, що з метою залучення такого фахівця на роботу до гімназії, з огляду на злидарське матеріальне забезпечення вчителів гімнастики тих років, директор ужив таких заходів: надав вчителю квартиру в приміщенні школи, харчування за рахунок закладу, заробітну платню в розмірі 620 руб. на рік (250 руб. з основного фонду гімназії й 370 руб. – зі спеціального). Крім цього, він підшукав учителеві додатковий заробіток, а саме приватні уроки гімнастики. Усе це гідно забезпечувало матеріальне становище вчителя та надавало можливість цілком присвятити себе педагогічній діяльності: педагог починав роботу з фізичного виховання учнів задовго до початку уроків і закінчував увечорі, організуючі їхню рухову діяльність і проводячи цікаві тематичні бесіди.

Вивчення першоджерел [1–3] показало, що, крім оптимального урахування сприятливих природних факторів і гарних гігієнічних умов, з ініціативи директора гімназії й учителя гімнастики у визначений період у життя гімназії був введений комплекс організаційних форм фізичного виховання учнів, як рухлива зміна, урок гімнастики, гімнастичне свято, заняття в гімнастичному гуртку.

Перш за все, А.Г. Готалов-Готліб у 1904 р. ініціював і одержав дозвіл керівництва навчального округу на внесення змін у режим навчального дня. Так, за рахунок скорочення тривалості уроків до 50 хвилин було збільшено другу та третю перерви до 20 та 40 хвилин відповідно. При цьому сам навчальний день залишився без змін: уроки починалися о 8.30 і закінчувалися о 14.00. На перерві після другого уроку снідали учні молодших класів, а після третього – старших. Завдяки таким нововведенням учні молодших класів одержали можливість використовувати велику 40-хвилинну перерву в рекреаційних цілях. Така щоденна рухлива перерва з включенням різних ігор проводилась під керівництвом чергового вчителя або старшокласників. Учителі та директор усіляко заохочували ігри дітей на свіжому повітрі. Крім того, після уроків чимало учнів залишалися в гімназії та на пришкольньому майданчику грали в м'яч, “бари” й інші захопливі ігри.

Дослідження показало, що не менш ретельно й комплексно в Ялтинській гімназії підійшли до розробки змісту навчальної програми та робочого плану навчального предмета “Гімнастика”. При цьому варто наголосити, що в той час у системі освіти не існувало єдиного підходу щодо змісту фізичного виховання в різних типах навчальних закладів: вказівки Міністерства народної освіти мали лише рекомендаційний характер, на практиці ж урочна форма впроваджувалась у тому випадку, якщо дозволяли умови, а навчальний матеріал використовувався такий, яким володів найчастіше професійно не підготовлений учитель.

У Ялтинській гімназії фізичне виховання, за задумом педагогів, мало вирішувати такі завдання: оздоровчі, розвивальні, виховні, а також “суспільні”, що передбачали розвиток в учнів інтересу до різних видів фізичних вправ. Основним засобом фізичного розвитку школярів було обрано сокільську гімнастику, яка, з погляду А.Г. Готалова-Готліба, “найбільш підходяща до рухливого слов’янського темпераменту російської шкільної молоді” і найбільш повно відповідає педагогічним вимогам вітчизняної школи. У сокільській гімнастиці вагоме місце посідали як вільні вправи, так і вправи на гімнастичних приладах і стройові вправи [2, с. 10]. При цьому методи викладання, складність вправ, обсяг фізичного навантаження школярів повинні були враховувати стан здоров’я, вікові особливості, умови гімназії.

До характеристики засобів фізичного виховання в гімназії слід додати, що разом із сокільською гімнастикою, рухливими іграми та стройовими вправами, у позанавчальний час розвивалися “морські види спорту”. У деяких учнів були власні яхти та шлюпки, а в 1906 р. гімназія придбала власний човен на кошти, пожертвовані одним з викладачів гімназії. Цим човном переважно користувалися діти, що мешкали в пансіоні. До засобу фізичного розвитку дітей, який широко використовувався в гімназії, педагогічний колектив відносив фізичну працю: діти займалися роботами по дереву в столярній майстерні, обладнаній у 1904 р.

Навчальна програма гімнастики складалася з двох частин: для учнів молодшого віку (“придготовчий”, 1–2 класи) і для середнього віку (3–5 класи). Відповідно до навчальної програми, у молодших класах вивчалися стройові вправи, біг, вільні вправи без предметів і вправи з гімнастичними палками, стрибки у висоту та довжину, найпростіші вправи на турніку, кільцях, сходах, “чехарда”, рухливі ігри. Зміст програми для середніх класів включала: стройові і вільні вправи без предметів і з предметами (палка, булави), на гімнастичних приладах (бруси, турнік, кільця, кінь у довжину, кінь завширшки, козел, сходи), бокс, фехтування, “піраміди та фігури”, стрибки, ігри. Зміст навчальної програми з гімнастики повною мірою відповідав дидактичним принципам доступності, систематичності та послідовності тощо. Залежно від року навчання та придбаних учнями рухових навичок, навчальний матеріал поступово ускладнювався.

Цікавий підхід, на наш погляд, використовувався педагогами Ялтинської гімназії щодо планування навчального процесу з фізичного виховання. Так, робочий план уроків гімнастики розраховувався в середньому на 30 тижнів і складався з трьох десятитижневих циклів, два уроки на кожному тижні. Засвоївши увесь навчальний матеріал циклу, учні починали його повторення. Таким чином, навчальну програму з гімнастики учні вивчали протягом року тричі. План мав детальні вказівки щодо змісту кожного уроку, кожної його частини (“зміни”).

Уроки гімнастики в Ялтинській гімназії входили до обов’язкових, проводилися 2 рази на тиждень по 50 хвилин. Однак у підготовчому й 1–5 класах вони проводилися за основним шкільним розкладом, в 6–8 класах – у позаурочний час у вигляді обов’язкових занять у гімнастичному “Сокольському гуртку”. У 1–5 класах, відповідно до розкладу, уроки планувалися на 3–4 уроках. Ніколи вони не вносились у розклад останніми уроками, що на нашу думку, свідчило про рекреаційні завданням гімнастики в період інтенсивної розумової діяльності, так і фізичного виховання в школі в цілому.

Новаторський для того часу підхід використовувався й при організації процесу навчання на уроках гімнастики. Уроки для молодших класів мали двочастинну структуру, для середніх – тричастинну. Як основний спосіб організації учнів використовувався круговий метод або “по змінах”, при якому весь клас, залежно від року навчання, розподілявся на 2–3 групи. У кожну групу призначався інструктор з-поміж найбільш досвідчених і відповідальних учнів, який стежив за правильністю виконання вправ та дисципліною в групі. Кожна група виконувала одне із запланованих завдань протягом 15 хвилин, потім, після невеликої перерви для відпочинку, робилась зміна завдання й учні переходили до нового гімнастичного приладу. На початку уроку зазвичай виконувалися вправи на приладах по групах, наприкінці, протягом 20 хвилин, – вільні, стройові вправи та ігри всім класом.

На уроках гімнастики велика увага приділялась вільним вправам, які сприяли, перш за все, загальному фізичному розвитку учнів і, з погляду педагогів, були найбільш адекватними завданням фізичного виховання в школах. Основна ідея, комплекс вправ і методика проведення практично повністю були запозичені із сокільської системи У гімназії вільні вправи нерідко поєднувались зі стройовими вправами та хореографічними рухами, виконувалися під музичний супровід і включалися до програми не тільки уроків, але й гімнастичних свят.

Вибір методів навчання гімнастиці в гімназії залежав від віку учнів і рівня їхньої фізичної підготовленості. У молодших класах переважав індивідуальний метод навчання, як інструктори залучалися вільні від уроків учні середніх і старших класів. На уроках у старшокласників переважав груповий, круговий, “змінний”, фронтальний методи, що сприяє вирішенню завдань фізичного розвитку й підвищення рухової щільності заняття. І в тих, і в інших випадках учитель гімнастики переважно виконував загальне керівництво на уроці та надавав організаційно-методичні вказівки як учням, так і інструкторам.

Цікавим, на наш погляд, є досвід Ялтинської гімназії щодо організації викладання гімнастики в старших класах. Із цією метою для учнів не молодше 14 років, які отримали дозвіл шкільного лікаря, в 1905 р. був створений шкільний гімнастичний сокільський гурток. Кількість його членів становила 70–80 осіб. Попечителем гуртка був директор гімназії А.Г. Готалов-Готліб, керівником – учитель гімнастики. Уроки гімнастики в гуртку проходили за окремим розкладом, два рази на тиждень, у позаурочний час. Принцип організації навчальних занять у гуртку був аналогічним молодшим і середнім класам. З кращих за фізичною підготовленістю учнів обиралися інструктори (10–12 осіб) і їхні помічники. Учитель гімнастики здійснював загальне керівництво навчальним процесом.

Кожне заняття гуртка мало чотиричастинну структуру. Перша частина присвячена вправам на гімнастичних приладах, у процесі яких учні, розділившись на групи, під наглядом інструктора виконували навчальні завдання. У другій частині – спільно виконували стройові та вільні вправи, а також складні ігри. У третій частині учні шикувалися у шеренгу, і вчитель, а іноді директор гімназії, робили аналіз занять учнів, давали зауваження й методичні вказівки. Остання чверть заняття відводилась на самостійну роботу учнів на гімнастичних приладах або бесіди з учителем на фізкультурну тематику. Для поглибленої підготовки інструкторів гуртка в спеціально відведений час під керівництвом учителя організовувалися додаткові заняття, де вивчалися теоретичні й практичні основи сокільської гімнастики.

За пропозицією директора гімназії, з метою найбільш чіткої організації роботи гімнастичного гуртка, учнями разом з учителем гімнастики були розроблені “Правила гімнастичного гуртка при Ялтинській гімназії” [3, с. 153–156]. Після певного корегування вони були затверджені директо-

ром закладу. Правила включали загальні положення, обов'язки гімназистів, розподіл занять, обов'язки інструкторів. У загальних положеннях вказувалися мета гуртка, керівництво, вимоги до членів гуртка (вік, фізична підготовленість, медичний огляд), можливість сплати членських внесків (одноразових або щомісячних) для придбання та ремонту гімнастичного обладнання. Згідно з Правилами, до обов'язків гімназистів входило: справне відвідування занять; беззаперечне дотримання вказівок інструкторів (усі непорозуміння вирішував учитель) і підтримання порядку на заняттях; вихід з місця проведення занять тільки з дозволу інструктора; прояв ввічливості, дружелюбності, тактовності одне до одного; у випадку грубого ставлення з боку інструктора група мала право клопотати про призначення іншого; придбання спеціального взуття, по можливості, повного гімнастичного костюма; дбайливе ставлення до матеріального майна гуртка та гімназії в цілому; відшкодування повної вартості втраченого або ушкодженого майна. У розділі "Розподіл занять" ішлося про порядок проведення занять. Крім згаданих вище, слід зазначити комплектування груп і підгруп з учнів з урахуванням рівня фізичного розвитку й набутих умінь і навичок. Тривалість одного заняття становила одну годину.

Останній розділ Правил був присвячений обов'язкам інструкторів, а саме: виконання функції помічника вчителя; керівництво окремою групою; стеження за виконанням навчальних завдань, дисципліною, постійно перебуваючи в залі; ведення щоденника обліку роботи групи та надання його, на першу вимогу, керівництву; бути в усьому прикладом для інших; участь у нарадах разом з учителем та іншими інструкторами під час обговорення питань про перехід учнів з однієї групи в іншу, складання розкладу роботи гуртка, звітування інструкторів, розгляд досягнень осередку й окремих учнів (журнал з протоколами нарад надавався директорові гімназії); спільна відповідальність за майно гуртка. Кількість інструкторів визначалася з розрахунку один інструктор на 8–10 учнів.

Підбиваючи підсумки аналізу досвіду роботи гімнастичного гуртка Ялтинської гімназії, слід зазначити, що навіть з позицій сьогодення зміст його діяльності, нестандартні форми організації навчання школярів викликають безсумнівний інтерес. Про ефективність цієї форми освітньо-виховної роботи зі школярами свідчили результати спостережень педагогічного та медичного персоналу гімназії. Так, результати лікарських досліджень засвідчили істотне покращення показників обміну речовин, статури, збільшення м'язової маси після річних регулярних занять у гуртку в гімназистів, що мали при надходженні до навчального закладу серйозні проблеми зі станом здоров'я. У дітей покращився настрій, бадьорість і життєрадісність стали постійними проявами їхнього морального стану.

Варто звернути увагу, що на противагу існуючій в обивательському середовищі думці, як у той час, так і зараз, що фізичний розвиток обернено пропорційний розумовому, заняття гімназистів у гімнастичному гуртку сприяли успішному засвоєнню інших шкільних предметів. А.Г. Готалов-

Готліб пояснював це тим, що гімнастика в гімназії спрямована на вирішення завдань всебічного гармонійного розвитку фізичних якостей учнів, оздоровлення й активний відпочинок, а не на досягнення максимального результату, як у спорті. У першоджерелах [1–3] директор гімназії наводив чимало прикладів того, як “успіхи в гімнастиці уживались з успіхами в науках”. Зверталась увага на те, що ялтинські гімназисти – інструктори гімнастики, які пройшли курс навчання в гуртку, успішно застосовували свої знання, уміння та навички на практиці як керівники рухливих ігор і гімнастичних вправ для дітей на морських пляжах Криму та як приватні викладачі гімнастики. Директор гімназії, на запит окремих учнів, видавав посвідчення, що підтверджували проходження курсу навчання сокільській гімнастиці в гуртку з переліком засвоєних умінь і навичок.

Упровадження в життя гімназії такої форми організації фізичного виховання, як гімнастичний гурток, за свідченням директора і педагогічного колективу, мало велике виховне значення. Він був однією з ланок загальної системи позакласної виховної роботи, яку А.Г. Готалов-Готліб почав створювати в гімназії з 1904 р. з метою профілактики відволікання учнів від “різноманітних зовнішніх впливів”. Крім гімнастичного гуртка, в гімназії було введено такі форми організації учнівського дозвілля науково-освітньої та рекреаційної спрямованості, як заняття співом і музикою, практичні заняття з дослідної фізики, фотографічна лабораторія, роботи з дерева в столярній майстерні, креслення, заняття з історії, російської словесності, політичної економіки із читанням рефератів. У зв’язку із цим у позанавчальний час, аж до самого вечора шкільне життя в гімназії не завмирало, а, навпаки, залучало до гімназії школярів для різноманітних занять.

Організуючи роботу гімнастичного гуртка, А.Г. Готалов-Готліб у такий спосіб на практиці прагнув реалізувати ідею про те, що фізично міцні люди без фізичних недоліків більшою мірою здатні протистояти негативному впливу зовнішнього середовища, ніж хворобливі та фізично слабкі. Тому, з одного боку, поєднання суворої дисципліни, безумовної покори старшим, а з іншого – простір для прояву особистої ініціативи, здорового товариського духу, увічливості, великодушності й люб’язності, що панували в гуртку, сприяли профілактиці в учнівському середовищі впливу таких негативних і широко розповсюджених у той неспокійний час соціальних явищ, як “політиканство школярів”, сексуальна розбещеність у вигляді “участі в лізі любові” та секті “огарків”, захоплення “порнографією, алкоголізмом”, “схильність до суїцидів” тощо. Особливо це виявилось в період 1905–1906 рр. – роки загострення політичної, економічної й соціальної нестабільності в країні. Ялта ж, як фешенебельний курорт, з його дозвільною юрбою приїжджих, розважальних закладів і курортним життям, сама по собі не була сприятливим середовищем для виховання молодого покоління.

Крім вищезгаданих організаційних форм фізичного виховання учнів у Ялтинській гімназії, завдяки невтомній діяльності її директора А.Г. Гота-

лова-Готліба, було започатковано проведення гімнастичних свят. Як свідчать матеріали дослідження [1; 2], гімнастичні свята в гімназії проводилося з “метою оцінювання досягнень учнів за відповідний період навчання, а також формування позитивного ставлення до фізичного виховання серед батьків”. Для реалізації цієї мети, для проведення першого заходу 26 жовтня 1907 р. педагогічним колективом було проведено ретельну підготовчу роботу: розроблено сценарій; спеціально для свята замовлено й отримано ноти для музичного супроводу номерів програми. Практично самостійно учні завчасно підготували майданчик у садибі гімназії: розширили територію й утрамбували землю, зробили трибуни для публіки, розвісили прапори й інші прикраси. Вхід на майданчик, оформлений у вигляді арки, прикрасили гірляндю з девізом латинською мовою “Mens sana in corpore sano” (У здоровому тілі здоровий дух. – Г.П.).

Програма гімнастичного свята складалася з трьох відділень: виступ учнів молодших класів з гімнастичними вправами з прапорами в супроводі духового оркестру; вправи юнаків – учнів старшої школи, а саме стрибки у висоту; групові вправи під керівництвом інструкторів-гімназистів на гімнастичних приладах, вправи з рушницями та ін.; після перерви – різноманітні масові вільні вправи, вправи з булавами, а також виступ дванадцяти найкращих учнів – інструкторів гімнастики з вправами на приладах: турніку, паралельних брусах. У цілому в демонстрації гімнастичних вправ узяли участь понад 100 учнів гімназії. Усі виступи проходили під супровід духового оркестру. Програма свята завершилася жвавими гімнастичними іграми.

Гімнастичне свято Ялтинської гімназії проходило в присутності численної публіки, яку вразили спритність, організованість і точність рухів виступаючих. Незвичайне для тих років святкове видовище, досягнення дітей викликали захоплення серед гостей і схвалення з боку присутніх на торжестві членів імператорської родини. Захід був докладно висвітлений у місцевій пресі. Автор нарису в коментарі висловив побажання, щоб фізичне виховання якомога швидше стало надбанням кожної середньої школи та відзначав: “Коли ми любувалися бадьорими, молодими гімнастами, які, засмагнувши, були схожими на теракотові статуетки, ми щиро раділи за молодь, що справді має право на щастя в цьому житті. Дух нового та старого часу зійшлися на цьому святі; тут, у дворі Ялтинської гімназії, віяло свіжими пахощами античного світу” [1, с. 27]. Варто звернути увагу, що такі публічні гімнастичні свята й надалі регулярно проводилися в Ялтинській гімназії один-два рази на рік.

Висновки. На поч. ХХ ст. А.Г. Готаловим-Готлібом було створено оригінальну систему фізичного виховання учнівської молоді, яка ґрунтувалася на антропологічному підході, гуманістичній меті, загальнопедагогічних принципах, нестандартних методах організації учнів під час занять фізичними вправами, комплексі взаємодоповнюваних організаційних форм (урок гімнастики, рухливі перерви, гімнастичний гурток і свята), авторсь-

кій навчальній програмі з предмета “Гімнастика”, засобах фізичного розвитку (сокільська гімнастика, ігри, праця, водні види спорту), гармонізації зовнішніх (природа й клімат) і внутрішніх умов (режим навчального дня, сучасна матеріальна база, підбір кадрів), а також практичних діях, необхідних для надання цій системі необхідного динамізму.

У подальшому планується проведення досліджень персоніфікованого характеру в контексті вивчення теоретичних засад і практичного досвіду фізичного виховання учнівської молоді в Україні у ХІХ – на поч. ХХ ст.

Література

1. Готлиб А. Физическое воспитание в Ялтинской Александровской гимназии / А. Готлиб. – СПб. : Тип. М.А. Александрова, 1909. – 27 с.
2. Готлиб А.Г. Физическое воспитание в средней школе по сокольской системе / А.Г. Готлиб. – Кишинев : Тип. Бессараб. губ. правл., 1909. – 27 с.
3. Готлиб А. Физическое воспитание учащихся в Ялтинской Александровской гимназии / А. Готлиб // Русская школа. – 1909. – № 2. – С. 132–158.
4. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : в 2 кн. / [О.В. Сухомлинська, Н.П. Дічек, Т.О. Самоплавська та ін. ; за ред. О.В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – Кн. II: ХХ ст. – С. 303–307.

РЕВІНА Д.

Г.Ф. КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО – “ДУША” ХАРКІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ

Жінка ХХІ ст. починає відігравати ширший спектр соціальних ролей. Сучасна жінка будує кар'єру в різноманітних сферах життя, бере активну участь у громадському, політичному та економічному житті, при цьому залишаючись справною господинею, люблячою дружиною та дбайливою матір'ю. Саме жінка має величезний вплив на виховання, навчання й розвиток підростаючих поколінь. Тому цей факт слід враховувати при загальній та професійній підготовці жінок. Таким чином, вивчення досвіду організації жіночої освіти набуває актуальності на сучасному етапі.

Проблема розвитку жіночої освіти перебуває в полі зору багатьох дослідників. Зокрема, першим дослідженням історії жіночої освіти стала праця О. Лихачової “Материалы для истории женского образования в России” [4]. На особливу увагу заслуговують праці М. Зінченка (“Женское образование в России”) та О. Деревецького (“Женское образование в России и за границей. Исторические справки и практические указания”), в яких обґрунтовано витоки та процес становлення жіночої освіти в Російській імперії.

Вивченню різних аспектів жіночої освіти присвятили свої праці й сучасні науковці. Зокрема, цінними для дослідження є праці І. Малинко “Высшее женское образование на Украине (вторая половина ХІХ – начало ХХ века)” (1984 р.), І. Волкової “Жіноче питання в Україні (друга половина ХІХ століття)” (1995 р.), О. Аніщенко “Розвиток професійної освіти жі-